

УДК (338-331)349.2

Н.О. Ільєнко,
канд. екон. наук
Національний університет
харчових технологій

ВПЛИВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА ПРОЦЕСИ РЕФОРМУВАННЯ ОПЛАТИ ПРАЦІ

Досліджено вплив державного регулювання заробітної плати на процеси реформування оплати праці. Встановлено, що одним із важливих факторів, що знецінює заробітну плату і фактором порушень трудового законодавства є заборгованість із виплати заробітної плати. Запропоновано для подолання заборгованості з виплати заробітної плати комплекс заходів на всіх рівнях господарювання.

Ключові слова: заробітна плата, регулювання, нестабільність, заборгованість, виплати, борги, динаміка, проблеми, економіка, податкова система, реформування, вдосконалення, заходи.

It was examined the impact of governmental regulation of remuneration onto the processes of remuneration of labor. It was established that one of the important factors, that depreciates remuneration, and factor, that violates labor legislation, is unpaid wages. To clear off unpaid wages it was suggested a package of measures at all levels of economic management.

Key words: remuneration, regulation, instability, arrears, payments, debts, dynamics, problems, economics, tax system, reformation, improvement, measures.

Заробітна плата є складною, важливою економічною категорією, має тісний взаємозв'язок з категоріями ціни товару, податків, зайнятості, прибутку тощо. Зазначена економічна сутність заробітної плати обумовлює можливість її ринкового реформування, як в умовах стабільності, так і в умовах кризових проявів, що дозволить підтримувати гідні умови функціонування підприємств та посилити соціальний захист працівників.

Державне регулювання оплати праці представляє систему визначення процедур, правил, норм, нормативів та гарантій в оплаті праці, що регулюються відповідними законодавчими та нормативними актами та контролюються з боку органів влади щодо їх дотримання. Державне регулювання оплати праці повинне забезпечувати ефективність заробітної плати в межах дії її основних функцій та її зростання відповідно до зростання обсягів виробництва та реалізації продукції (робіт, послуг).

Маючи свої особливості в методах, процедурах, сферах і масштабах впливу в кожній країні державне регулювання оплати праці є обов'язковим, так як держава одночасно виступає в ролі власника, законодавця, захисника інтересів найманих працівників підприємств, гаранта дотримання законів про працю та її оплату тощо.

Постановка завдання. У зв'язку з глобальною економічною кризою в Україні відбувається значне збільшення невиконаних нарахованої заробітної плати. Необхідно дослідити динаміку заборгованості із виплати нарахованої заробітної плати та пошук шляхів вдосконалення державного регулювання.

Результати. Реалізуючи положення Конвенції та Рекомендацій Міжнародної організації праці (МОП) [1]. Конституції України [2], Кодексу законів про працю, [3], законодавчих актів країни державне регулювання повинне враховувати реальні фінансові можливості та збалансованість інтересів усіх верств населення.

В період економічної нестабільності, зокрема під час кризи, державі необхідно визначити конкретні напрями впливу на заробітну плату як прямими, так і непрямими методами. Прямі — це безпосереднє визначення державою обов'язкових для підприємств кількісних параметрів і норм заробітної плати незалежно від форм власності та господарювання. Зазначені обов'язкові нормативи регулюються Законом України «Про оплату пра-

© Н.О. Ільєнко, 2010

ці» [4]. Основними з них є: встановлення розміру мінімальної заробітної плати; інших державних норм, гарантій; умов і розмірів оплати праці бюджетного сектора економіки, керівників підприємств державної та комунальної власності; регулювання фондів оплати праці працівників підприємств-монополістів згідно переліку встановленого урядом; оподаткування доходів працівників; система індексації трудових доходів; компенсації працюючим втрати частини заробітку у зв'язку з затримками його виплати.

Діючі економічні процеси мають постійний вплив на методи, що регулюють оплату праці. Так, встановлений розмір мінімальної заробітної плати потребує періодичного перегляду та обґрунтування на національному рівні його розрахунків, так як це впливає на ефективність виробництва і праці в реальному секторі. Це повинно бути підкріплено удосконаленням правової бази з цього питання.

Також необхідно вдосконалювати механізм регулювання умов та розмірів оплати праці керівників підприємств, заснованих на державній та комунальній власності. Значного вдосконалення потребує також податкова система, зокрема податкове законодавство — регулювання засобів на оплату праці через прямі податки, найперше, податку з доходів фізичних осіб. Практика української податкової політики підтверджує високий рівень податкового навантаження, як на суб'єкти господарювання, так і на доходи фізичних осіб (особливо низькооплачуваних). Ефективною (стимулюючою) податкова політика, а звідси і економіка, буде лише тоді, коли ставки податків у всіх сферах виробничої діяльності будуть оптимальними, відповідними економічним вимогам; такими, що забезпечують купівельну спроможність трудових доходів населення.

Цього можна досягти впровадженням такої шкали ставок, яка зменшить диференціацію заробітних плат та розмежує суму заробітної плати на оподатковувану і неоподатковувану, з метою забезпечення за рахунок останньої частини заробітної плати хоча б до фізіологічного мінімуму проживання. Тобто, податкова система повинна бути відрегульована таким чином, щоб підтримувалась мотивація до праці та стримувались надмірно високі доходи. Тобто встановити прогресивний податок з доходів фізичних осіб. Згідно Закону України «Про прожитковий мінімум» та Закону України про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати неоподаткований мінімум та реальний прожитковий мінімум повинні бути однаковими [5, 6].

Значну увагу держава повинна приділяти підтриманню та підвищенню купівельної спроможності заробітної плати через механізм індексації.

Непрямі методи державного регулювання — це методи, які опосередковано впливають на рівень, структуру, диференціацію та динаміку змін заробітної плати — мають соціально-орієнтований характер. Держава повинна впливати на рівень заробітної плати через фінансову та кредитно-банківську системи, інновації та інвестиції, систему оподаткування, ціноутворення, ринок праці; зайнятість; науково-методичне забезпечення формування тарифної сітки, удосконалення тарифно-кваліфікаційних довідників, проведення єдиної політики тарифікації робіт; організації перспективних наукових досліджень, вивчення і творчого використання зарубіжного та вітчизняного досвіду в сфері оплати праці тощо.

До державного регулювання відноситься регулювання соціально-трудова відносин на різних рівнях господарювання, тобто створення умов для конструктивного соціального партнерства в сфері оплати праці, сприяння проведенню переговорів між основними соціальними силами суспільства, забезпечення соціального захисту населення, запобігання масових трудових конфліктів. Також держава повинна впливати на механізм формування ринкової ціни робочої сили, так як заробітна плата має дві сторони визначення: на ринку праці — в залежності від вартості життя, співвідношення попиту та пропозицій послуг робочої сили, що є зовнішнім фактором щодо підприємства; на кожному конкретному підприємстві — заробітна плата є елементом витрат виробництва і залежить від кінцевих результатів його роботи, що є його внутрішнім фактором.

Ще одним важелем регулювання оплати праці з метою відновлення основних функцій оплати є реалізація ефективної політики заробітної плати. Так як рівень оплати праці є найголовнішим показником якості трудового життя.

Одним з важливих факторів, що знецінює заробітну плату, а також одним з найважливіших порушень трудового законодавства є заборгованість із виплати заробітної плати. В пореформений період заборгованість із виплати заробітної плати набула хронічного характеру, але починаючи з 2000 року, спостерігалася стійка тенденція до її скорочення.

За період 2000—2007 рр. загальна сума заборгованості із заробітної плати зменшилася у 9,6 раза і становила на 01.01.2008 р. 668,7 млн. грн., проти 6400,8 млн. грн. на 01.01.2000 р. (рис. 1), при цьому починаючи з 2005 р. суттєвих змін у динаміці загальної суми боргу майже не відбувалося, оскільки більшу її частину складали борги підприємств-банкротів та економічно неактивних підприємств.

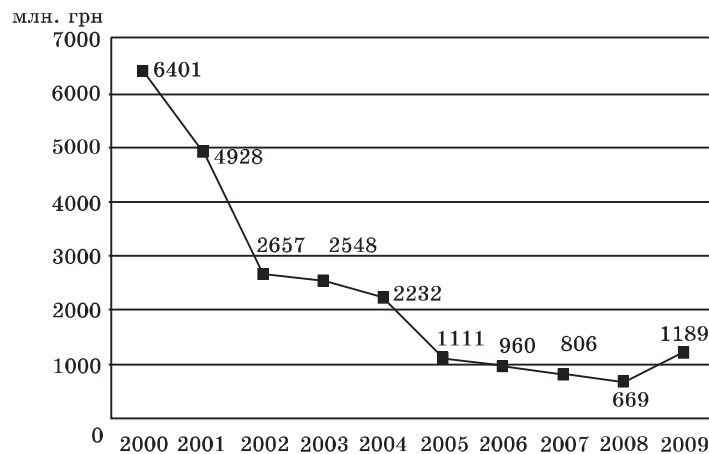

Рис. 1. Динаміка заборгованості із виплати заробітної плати за 2000—2009 рр. (дані на початок року)

Джерело: Розрахунок НДІ праці та зайнятості населення на підставі даних Держкомстату України

Найбільш суттєве зменшення заборгованості мало місце у 2001 та 2004 рр., відповідно на 46,1 та 50,2 % до попереднього року.

Станом на 1 січня 2009 р. заборгованість склала 1188,7 млн. грн. (зросла на 77,8 % проти 1 січня 2008 р.). Із загальної суми заборгованості 93,3 % склала заробітна плата, яка нарахована за січень–листопад 2008 р.

Глибину проблеми характеризує показник співвідношення суми невиплаченої заробітної плати до її місячного фонду.

Станом на 1 січня 2009 року співвідношення суми невиплаченої заробітної плати до фонду оплати праці за попередній місяць в цілому в економіці становило 5,0 %.

На 1 січня 2009 р. кількість штатних працівників економічно активних підприємств, яким не виплачено заробітну плату, зросла і становила 346,2 тис. осіб, або 3,2 % загальної кількості штатних працівників (рис. 2).

Сума боргу в середньому на одного штатного працівника в економіці станом на 01.01.2009 р. становила 1825 грн., що складає 91,2 % середньої заробітної плати за грудень 2008 р.

Продовжував погіршуватися стан виплати заробітної плати у першому півріччі 2009 року. Заборгованість із виплати заробітної плати станом на 01.08.2009 р. становила 1639,2 млн. грн., тобто зросла відносно стану на початок року на 450,5 млн. грн., або на

Економіка

37,9 %, в тому числі: на економічно активних підприємствах зростання відбулося на 51,8 %. на підприємствах-банкрутах — на 13,0 %, на економічно неактивних підприємствах — на 14,7 %.

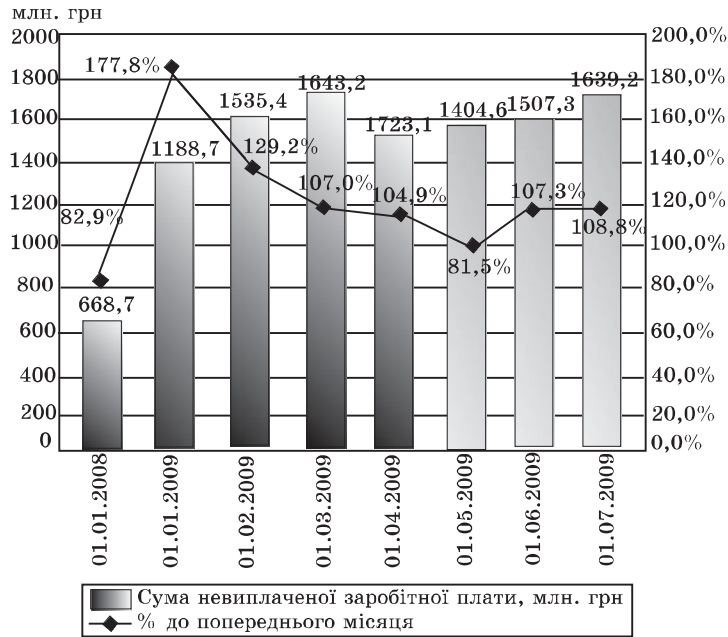

Рис. 2. Динаміка заборгованості із виплати заробітної плати у 2009 р.

Джерело: Розрахунок НДІ праці та зайнятості населення на підставі даних Держкомстату України

Кількість працівників економічно активних підприємств, яким не виплачено заробітну плату склала на 01.08.2009 р. 509,4 осіб, або зростає з початку року на 163,2 тис. осіб (тобто на 47,1 %) і становила 4,8 % до загальної кількості штатних працівників, проти 1,7 % станом на 01.08.2008 р.

Загальна сума заборгованості в економіці до фонду оплати праці за попередній місяць на 01.08.2009 р. склала 7,6 %, проти 3,3 % станом на 01.08.2008 р.

У бюджетній сфері цей показник коливається в межах від 0,2 до 3,0 %.

Сума боргу в середньому на одного штатного працівника склала 2030 грн., або 102,5 % до середньомісячної заробітної плати за попередній місяць.

Невиплати нарахованої заробітної плати станом на 01.08.2009 р. значно збільшилися працівникам діяльності сфери культури та спорту, де сума боргу зросла проти початку 2009 року у 2,9 раза, сума боргу в середньому на одного працівника склала 3950 грн. або 197,2 % до середньої заробітної плати за червень, що значно вище середнього показника в економіці (2030 грн.).

Слід відмітити, що із загальної суми заборгованості економічно активних підприємств 78,2 % складає заробітна плата, яка нарахована за січень-травень 2009 р. Також слід відзначити, що в державних установах, організаціях, закладах та на підприємствах державної власності заборгованість значно нижча, ніж на приватних (17,5 % проти 73,3 %).

Заборгованість із виплати заробітної плати у першому півріччі 2009 р. зросла на 37,9 %. Найбільше зростання простежується на економічно активних підприємствах — на 51,8 % з початку року. У структурі боргу економічно активних підприємств, як і 110

раніше, найбільшою залишається частка, що припадає на промисловість (54,4 %), будівництво (16,6 %), операції із нерухомістю (9,9 %), транспорт та зв'язок (7,5 %). Найбільша заборгованість у промисловості спостерігається на хімічних та металургійних підприємствах.

Для подолання заборгованості з виплати заробітної плати державі необхідно здійснювати досить значний комплекс заходів на всіх рівнях господарювання, зокрема:

- посилити правові методи впливу щодо захисту заробітної плати та прав найманих робітників від порушень по виплаті заробітної плати, що мають місце в сьогоденній кризовій ситуації;

- комплексно вирішувати проблеми заборгованості та платіжної кризи, залучаючи до цього органи влади, профспілок, роботодавців, застосовуючи організаційні, економічні і правові механізми;

- законодавчо посилити відповідальність (карну, адміністративну, майнову) за нецільове використання бюджетних коштів, ухилення від сплати податків, зборів та внесення інших обов'язкових платежів до бюджетів усіх рангів. Також слід відрегулювати питання узгодженості бухгалтерського обліку та статистичної звітності;

- податкову систему слід реформувати для досягнення оптимального рівня ставок податків в усіх сферах виробничої діяльності;

- створювати умови для зменшення тіньового сектору економіки, який за різними оцінками сягає 50—60 %. Зокрема, проводити, комплексну реалізацію наукових, економічних, правових та організаційних заходів, по забезпеченню дієвості можливостей державного реального впливу на економічні процеси;

- повсюдно запроваджувати на всіх рівнях господарювання суворі режими економії стосовно всіх видів витрат;

- вживати необхідні заходи щодо впливу на механізм формування ринкової ціни послуг робочої сили.

Стан економічного розвитку України обумовив загострення проблем стимулювання високоякісної та продуктивної праці, втрату заробітною платою своєї економічної функції — основного та стабільного джерела доходів населення, невідповідність ціни праці та її вартості.

Однією з проблем державного регулювання оплати праці є регулювання оплати праці працівників бюджетного сектора економіки країни. Так як держава є монополістом в бюджетній сфері, прагнучи мінімізувати свої витрати, вона мінімізує загальний рівень оплати праці в ній, що веде до значних диспропорцій заробітної плати даної сфери. Супутньою проблемою складеної тут ситуації є існування в значних масштабах тіньового сектору, не охопленого податковими зборами, що значно утруднює вирішення завдань щодо підвищення рівня заробітної плати.

Також держава повинна опікуватися проблемою захисту заробітних плат від руйнівного впливу на них інфляційних процесів шляхом посилення дії державних важелів на визначення і реалізацію політики заробітної плати та суттєвого вдосконалення системи її регулювання.

Жодна країна з найрозвинутішою ринковою економікою не обходиться без втручання держави у процеси регулювання заробітної плати, хоч методи, сфера, масштаби державного впливу в них досить різні. Держава водночас повинна виступати і в ролі власника, і захисника інтересів найманих працівників, і гаранта дотримання трудового законодавства.

Висновки. Основними шляхами із вдосконалення державного регулювання оплати праці повинні бути: приведення чинного законодавства у відповідність з вимогами міжнародних пактів, Конвенції МОП; введення в Кодекс законів про працю норм та умов щодо подальшого розвитку ідеї лібералізації правового регулювання соціально-трудова відносин; удосконалення системи забезпечення мінімальних гарантій у сфері оплати та мотивації праці та захисту заробітної плати від негативних проявів в ринковій економіці (неплатоспроможності роботодавця, інфляції тощо); сприяння зростанню рівня зарплат найманих працівників шляхом регулювання мінімальної заробітної плати для позитивного впливу на мотивацію праці та всю систему оплати праці на підприємствах, організаціях;

розширення змісту угод та колективних договорів на всіх рівнях господарювання та управління, закріплення послідовності їх укладення, уточнення сфери дії; розроблення спільних заходів на державному рівні щодо забезпечення виконання встановлених норм на генеральному та галузевих рівнях; здійснення заходів щодо раціоналізації системи оподаткування, першочергово, щодо законодавчого закріплення порядку встановлення і перегляду неоподаткованого мінімуму залежно від сімейного стану працівника, зниження рівня нарахувань на фонд оплати праці на підприємстві; підвищення ефективності механізму індексації сукупних доходів громадян.

Активізація сфери непрямого впливу державного регулювання на оплату праці: поліпшення якості робочої сили — вдосконалення системи освіти, підготовка і перепідготовка персоналу — для працівників підприємств промисловості, транспорту та інших секторів економіки, встановлення взаємозв'язку їх заробітної плати, рівня професійної підготовки та кваліфікації.

Забезпечення дієвості заходів щодо погашення заборгованості виплати заробітної плати працівникам підприємств, організацій та установ усіх форм власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Звіт* Міжнародної організації праці (МОП) за 2008—2009 рр.
2. *Конституція* України. Міністерство юстиції України. Українська правнича фундація. Київ 1996.
3. *Кодекс* законів про працю. Київ «Атіка». 2002.
4. *Закон* України «Про оплату праці» № 108/95-ВР від 24.05.95 р. зі змінами і доповненнями за № 2103-IV від 21 жовтня 2004 р.
5. *Закон* України «Про затвердження прожиткового мінімуму на 2004 р. № 1704-IV від 11 травня 2004 р. Закони України «Про Державні бюджети України» (та внесення змін) на 2006 р. — 2009 р.: № 3235-IV від 20.12.2005 р.; № 489-V від 19.12.2006 р.; № 107-VI від 28.12.2007 р.; № 835-IV від 26.12.2008р.
6. *Закон* України «Про встановлення прожиткового мінімуму та мінімальної заробітної плати» від 20.10.2009 р. № 1646-VI.

Скоморохова С.Ю. — skamik@list.ru

Надійшла до редколегії 15.04.2010 р.

*Стаття рекомендована до друку
д-ром екон. наук, проф. Заїнчковським А.О.*